

PÆDAGOGIKKEN SOM LIVSKUNST OG LIVSLANG AFLÆRING

Anders Dræby



Anders Dræby

PÆDAGOGIKKEN SOM LIVSKUNST OG LIVSLANG AFLÆRING

AARHUS UNIVERSITET



Anders Dræby: Pædagogikken som livskunst og livslang aflæring

Studier i filosofisk livskunst nr. 6

Copyright © Anders Dræby

København og Aarhus 2017

The State and University Library – Aarhus University

Aarhus University Scholarly Publishing Services

ISBN: 978-87-7507-399-3

DOI: 10.7146/aul.217.157

Afdeling for Generel pædagogik og Pædagogisk filosofi

Danmarks Institut for Pædagogik og Uddannelse

AARHUS UNIVERSITET



Anders Dræby – Studier i filosofisk livskunst

E-bøgerne repræsenterer forfatterens arbejdsskrifter inden for studiet af den filosofiske livskunst.

1. *Filosofien mellem livskunst og dødkunst*. Aarhus: The State and University Library, 2016
2. *Filosofisk livskunst*. Aarhus: The State and University Library, 2016
3. *Filosofisk terapi*. Aarhus: The State and University Library, 2017
4. Epiktets filosofiske livskunst som terapeutisk pædagogik. Aarhus: The State and University Library, 2017
5. *John Dewey og pædagogikken som livskunst*. Aarhus: The State and University Library, 2017
6. *Pædagogikken som livskunst og livslang aflæring*. Aarhus: The State and University Library, 2017

*No! No different. Only different in your mind. You
must unlearn what you have learned*

Yoda

Indhold

Forord	7
DEL 1: PÆDAGOGIKKEN SOM LIVSKUNST OG AFLÆRING	8
DEL 2: AFLÆRING SOM FILOSOFISK LIVSKUNST	12
DEL 3: FILOSOFISK PÆDAGOGIK SOM LIVSLANG AFLÆRING	17
Referencer	20

Forord

Siden Hellenismen og Romerriget har en del af pædagogikken taget form som en filosofisk livskunst. Denne tilgang til pædagogikken er snævert forbundet med forståelsen af filosofien som terapeutisk praksis.

Den pædagogiske livskunst er kendetegnet ved at være baseret på et princip om aflæring. På den måde udgør den pædagogiske livskunst et interessant alternativ til vores tids instrumentelle pædagogik og det uddannelsespolitiske ideal om livslang læring.

Men endnu mere grundlæggende handler den pædagogiske aflæring om selve filosofiens oprindelige væsen: Kunsten at finde og lære det gode liv gennem en aflæring af dårlige vaner og overbevisninger.

Det nærværende skrift er et forarbejde, et udkast i bestræbelsen på at lære noget ved at aflære noget andet. Forarbejdet indgår i udarbejdelsen af en større bog om filosofisk livskunst.

Anders Dræby, Maj-juni 2017

DEL 1: PÆDAGOGIKKEN SOM LIVSKUNST OG AFLÆRING

Hvorfor overhovedet tale om pædagogik som livskunst og endda som aflæring. Her i det første kapitel forfølger jeg disse spørgsmål:

Pædagogikken og Vestens forglemmelse af livsvisdom

Vor tids pædagogik har fået et instrumentelt fokus på livslang læring og kompetenceudvikling. Det uddannelsespolitiske mål er, at børn og voksne bliver i stand til at realisere deres egne interesser på en modstandsdygtig måde, der er tilpasset markeds- og forbrugersamfundets normer (Pedersen, 2011).

Pædagogikkens instrumentelle fokus kan betragtes som et symptom på, at de vestlige samfund har glemt betydningen af livsvisdom. Det teknologiske mål om at optimere ressourcer har fortrængt værdien af den *livsmening*, *livsindsigt* og *omtanke*, som er grundlaget for et godt liv. Det snævre fokus på karriere og forbrug gør det imidlertid svært for moderne mennesker at finde en overordnet mening med tilværelsen. Idealiseringen af individuelle præstationer har desuden den konsekvens, at egoismen forøges og truer den sociale sammenhængskraft (Nussbaum, 2011). Endelig viser forskning, at den ensidige tilpasning til markeds- og forbrugersamfundets normer øger forekomsten af lidelser som stress, angst og depression (Rosa, 2014).

Som et svar på tidens udfordringer har pædagogikken fået et instrumentet fokus på at kompetenceudvikle individets modstandsdygtighed. Forskning viser imidlertid, at evnen til at finde livsmening har større betydning for livsduelighed end modstandsdygtighed (Frankl, 2001). Anden forskning viser, at menneskets indsigt i sig selv som et helt menneske, der er en del af en større helhed, er vigtigere for det gode liv end forfølgelsen

af egeninteresser (Jung, 2009). Endelig påpeger kritikere, at evnen til at leve med omtanke er mere væsentlig for demokratisk medborgerskab end tilpasningen til sociale normer (fx Arendt, 1978). Den instrumentelle pædagogik overser netop, at det er gennem evnen til at leve med livsmening, livsindsigt og omtanke, at livet undgår at blive præget af meningsløshed, rodløshed og social lidelse.

Pædagogikken som eksistentiel livskunst, visdom og psykagogik

Det er muligt at udvikle et alternativ til den instrumentelle pædagogik ved at kigge på pædagogikken som livskunst. Her skal vi derfor først se på den pædagogiske livskunst.

Siden antikken har en del af pædagogikken netop taget form som en filosofisk livskunst. Grundtanken har været, at pædagogikkens vigtigste formål hverken er faglig og professionel kvalificering af arbejdskraft eller socialisering til en bestemt samfundsorden. Pædagogikkens vigtigste formål er derimod kunsten at leve det gode liv.

Den pædagogiske livskunst er baseret på en oprindelig forståelse af filosofien som en praksis, hvis hovedsigte netop er det levede liv. Denne tilgang til pædagogikken optræder ikke mindst igennem hellenismen og Romerriget, renæssancen og oplysningstiden, og den genfindes til dels i den moderne livspædagogik hos bl.a. Grundtvig og Løgstrup.

Det særlige ved den pædagogiske livskunst er for det første, at den er orienteret mod et *viddomsideal* i stedet for et videns- eller kompetenceideal. Pædagogikken sætter med andre ord fokus på at engagere eleven eller den studerende i en søgende livsform, hvor målet er at kunne leve med livsmening, livsindsigt og omtanke.

Samtidig har den pædagogiske livskunst et udpræget *eksistentielt* fokus, eftersom målet er at gøre eleven eller den studerende i stand til at leve et egentligt liv. Derfor orienterer

den pædagogiske livskunst sig heller ikke mod at tilpasse eleven eller den studerende til samfundets normer og idealer. Idealet er snarere at gøre den enkelte i stand til at leve et uafhængigt liv i samfundet ud fra egne eller særegne livsmål og -værdier.

Fra antikken og frem til moderne tid har den pædagogiske livskunst derfor også været forbundet med psykagogikken. Det vil sige særlig psykologisk-pædagogisk metode, der fokuserer på at forme menneskets adfærd, tanker og følelser ud fra ønskværdige livsmål.

Aflæring

For only by unlearning Wisdom comes (J. R. Lowell)

Den pædagogiske livskunst indeholder desuden et centralt princip om *aflæring*. Mens videns- og kompetenceidealet indeholder et hovedfokus på læring af bestemte videnformer og kompetencer, indeholder visdomsidealet et hovedfokus på aflæring af vaner, binding og viden.

Lige siden Sokrates, Buddha og Laozu har den filosofiske livskunst nemlig vist, at efterstræbelsen af det gode liv er baseret på aflæring af vores dyriske instinkter samt på aflæring af de illusioner og indbildninger, som vi har det med at overtage gennem samværet med andre. Den faglige og professionelle læring af bestemte kompetencer må med andre ord afbalanceres af – eller ligefrem underordnes – en evne til livslang aflæring, som skaber åbenhed og refleksion.

Antikkens filosoffer opfattede nemlig filosofien som en helt igennem praktisk livsform, der skulle udfri den enkelte fra livsbesvær. Den enkelte skulle lære den rette livsindstilling. Tilegnelsen af denne livsindstilling krævede så, at eleven startede med at

aflære sin dårlige dannelser. De dårlige vaner og overbevisninger, som havde bragt eleven på vildspor ved at give ham eller hende en forfejlet livsindstilling.

Dette filosofiske princip findes både i den tidlige indiske, kinesiske og græske filosofi. I europæisk sammenhæng bliver det blandt andet videreført inden for den hellenistiske og romerske livskunst. Ligesom at princippet om aflæring blandt andet genfindes i kristendommens idé om åndelig omvendelse.

Aflæring er altså ikke bare en nødvendig del af enhver form for læring. Aflæring er en forudsætning for at opnå indsigt, omtanke og livsmening. Her er en række kendte citater, der illustrerer pointen:

Before people can begin something new, they have to end what used to be and unlearn the old way (William Bridges)

To stay young requires unceasing cultivation of the ability to unlearn old falsehoods (Robert Heinlein)

All of us who are worth anything, spend our manhood in unlearning the follies, or expiating the mistakes of our youth (Percy Bysshe Shelley)

DEL 2: AFLÆRING SOM FILOSOFISK LIVSKUNST

For at komme nærmere ind på begrebet aflæring, vil jeg her følge Marie Luise Knotts (2015) perspektiv på aflæring hos Hannah Arendt.ⁱ Dette perspektiv giver en vinkel på forståelsen af aflæringen som filosofisk livskunst.

Fra radikal til banal ondskab

Vi kan overordnet sige, at aflæringsprincippet er forbundet med en bestemt form for spirituel *omdannelse*. I den forbindelse er princippet ikke mindst knyttet til en særlig tænsksomhed.

Princippet udgør derfor en slags modsætning til den tankeløshed, som Hannah Arendt (2015) udpeger. Nemlig i hendes skildring af ondskabens banalitet. Som vi finder i værket *Eichmann i Jerusalem. En rapport om ondskabens banalitet* fra 1963. Arendts' begreb om 'ondskabens banalitet' vakte i sin tid furor. Det gjorde værket især blandt jødiske intellektuelle. De havde forventet, at Arendt i stedet ville benytte et begreb om en dæmonisk, absolut eller 'radikal ondskab til at skildre SS-officeren Adolf Eichmann. Han var ansvarlig for deportationen af tusindvis af jøder under anden verdenskrig.

Da Arendt havde overværet retssagen mod Eichmann i 1961, fandt hun det imidlertid umuligt at anvende det begreb om den radikale ondskab, som hun tidligere havde benyttet til at skildre nazismen med (Arendt, 2017). Nemlig i bogen *Det totalitære samfunds oprindelse* fra 1951. Ifølge Arendt var Eichmann nemlig ingen dæmonisk psykopat. Han var derimod en tankeløs funktionær, der var helt igennem normal. Ondskaben bor netop normaliteten og truer derfor også hele tiden med at bryde frem. Hvis vi blot følger systemerne og reglerne omtanke. Her kommer vi så tilbage til de

gamle hellenistiske og romerske filosoffer. For dem gjaldt aflæringen netop fjernelsen af den dårlige dannelse til blindt at efterfølge normerne og konventionerne.

Filosoffens aflæring

Den tyske forfatter Marie Luise Knott læser en særlig form for aflæring frem af Arendts biografi og forfatterskab. Dermed knytter Knott an til en stigende tendens til at fremstille en snæver sammenhæng imellem filosofernes person og deres idéer, som udgør en modsætning til poststrukturalismens annoncering af subjektets død.

Knott bestræber sig altså på at læse Arendts personlige og intellektuelle tilgang til Eichmann som udtryk for en særlig form for aflæring. For at kunne skrive værket fra 1963 måtte Arendt med andre ord aflære alt det, som hun tidligere mente at vide om nazismen – og herunder delvist afskrive sin egen tidligere bog fra 1951.

I den forbindelse får Knott aflæringen til at fremstå som en udvej fra den lidelse og bekymring, der opstår ved, at vi hænger fast i traditionelle opfattelser af verden og mennesket. Hos Arendt kommer aflæringen til at virke som en slags sekulariseret udgave af jødedommens og kristendommens spirituelle lære. Nemlig ved at fungere som en intellektuel vækkelse, der virker ved at skabe chok og ubehag. Desuden kan vi forstå aflæringen som en filosofisk livskunst. Det er nemlig igennem denne aflæring, at Arendt lærer sig selv kunsten at leve livet som filosof.

Knott påpeger fire områder, hvor Arendt aflærer sin nedarvede viden:

- Latter
- Oversættelse
- Tilgivelse
- Dramatisering.

Latterens aflæring

Søren Kierkegaard beskrev i afslutningen af disputatsen *Om Begrebet Ironi med stadig Hensyn til Socrates* fra 1841, hvordan ironien ikke behøver at være at være trodsig pjat. Ironien kan, i en behersket form, derimod udgøre kongevejen til engagement med virkeligheden og erkendelse af sandheden (Kierkegaard, 1997-2012). På samme måde benytter Arendt ironien – og dermed latteren – i sin skildring af Eichmann som en banal embedsmand. Dette kunstgreb befrier hendes – og læsernes – opfattelse af ondskab fra at omfatte noget radikalt eller ekstremt, og dermed kan vi alle få øjnene op for, hvordan ondskaben lige præcist lurker iblandt de arbejdssomme familiefædre, som Heinrich Himmler bevidst rekrutterede til SS. Friedrich Nietzsche skrev i *Den muntre videnskab* fra 1882 noget tilsvarende om behovet for en munter videnskab (jf. Nietzsche, 1997). Som ved hjælp af en sund og homerisk latter bekræftede livet ved at udstille det komiske i de overleverede sandheder. For at gå tilbage til den hellenistiske og romerske filosofi, gik kynikerne ligeledes til sandheden ved at være frække som slagterhunde.

Oversættelsens aflæring

Lucius Seneca (2014) beskriver i *Trøstebrev til Marcia* fra 41, hvordan det menneske, som bliver bortsendt i eksil, i virkeligheden er bedre stillet end de mennesker, der lever i fremmedgjorthed i massesamfundet. På tilsvarende vis måtte Arendt flygte til USA i 1941 og oplevede som tysktalende at være i sendt i lingvistisk eksil i det engelske sprog, hvormed en stor del af hendes kulturelle baggrund mistede sin kraft. Arendt får imidlertid vendt dette forhold til noget positivt, idet tilegnelsen af det nye sprog giver hendes samme fordel som digteren, der kan puste nyt liv i ordene og udtrykkene. Arendt er netop kendt for at luge ud i betydningen af vores traditionelle begreber og gentænke dem ved at placere dem i nutiden. Dermed bliver hendes sproglige oversættelse ikke

et onde. Men tværtimod den kraft, der kan være med til at føde noget nyt. Denne fødthed (natalitet) bliver et centralt begreb i Arendts (2005) værk *Om menneskets vilkår* fra 1958.

Tilgivelsens aflæring

Et andet centralt begreb i Arendts filosofi er tilgivelsen. Det begreb spiller en særlig rolle i Arendts personlige historie samt i hendes tilgang til Eichmann. Samtidig må Arendt netop aflære sin hidtidige forståelse af tilgivelsen, som i det væsentlige er hende overleveret fra den kristne idé om næstekærligheden.

For Arendt gav tilgivelsen netop muligheden for fødslen af noget nyt. I det tilgivelsen indstifter en ny begyndelse, hvor situationen truer med at blive låst fast i hævn. En sådan tilgivelse hviler imidlertid ikke på næstekærlighed i den kristne betydning men derimod på respekt for den anden. Arendt måtte selv arbejde med tilgivelse. Mange af hendes tidligere intellektuelle venner havde nemlig tilsluttet sig nazismen fra og med 1933. Tilgivelsen giver ikke en mulighed for at ændre historien. Derimod giver tilgivelsen en mulighed for at, at man fremadrettet kan ændre sin historie. Nemlig i en retning, der ikke var historien iboende. Derfor kan tilgivelsen i sig selv skildres som en form for aflæring. Ifølge Arendt giver forsoningen samtidig frihed og en mulighed for at etablere et politisk venskab. Det forudsætter dog, at skadevolderen har bedt om tilgivelse og ønsker en ny begyndelse.

Dramatiseringens aflæring

For Arendt er tilgivelse en handling snarere end en reaktion. I den sammenhæng skildrer Knott dramatiseringen som fjerde aspekt af aflæringen.

Handlingen udgør et afgørende begreb i Arendts filosofi, og det er netop igennem den bevidste handling, at mennesket kan formå at forandre verden og dens udvikling. Samtidig er mangfoldigheden et væsentligt aspekt af denne handlingsdimension.

Arendt fremstiller lige præcist sine tekster som teaterscener. Som en dramatisering, hvor flere personer kan komme i spil. På den måde får Arendt en indgang til at aflære tænkningens traditionelle figurer og lade nyt komme i spil.

Knott evner desuden at lade filosofien og mennesket Arendt komme til syne som en levende figur. På den måde giver Knott selv en ny form til filosofien. Nemlig som en levet tænkning, der må forstås igennem filosofens eget liv – og altså ikke bare som ord i en bog.

Aflæringens livskunst

Knott viser, hvordan princippet om aflæring indgår i den filosofiske livskunst. Eller rettere demonstrerer hun, hvordan Arendts' filosofiske tilgang til det levede liv er snævert bundet på aflæringens kunst. Ikke som et teoretisk begreb i forfatterskabet men snarere som et udtryk for selve den filosofiske livskunst, forfatterskabet indgår i.

Når vi taler om aflæringens livskunst som Arendt, taler vi altså om selve måden, Arendt lever sit eget liv på og bruger sit forfatterskabet i livet. Her viser aflæringen sig at være en central del af selve livskunsten – hvordan kan man lære kunsten at leve det gode liv?

DEL 3: FILOSOFISK PÆDAGOGIK SOM LIVSLANG AFLÆRING

The chief object of education is not to learn things but to unlearn things (G.K. Chesterton)

Et konventionelt perspektiv på livslang læring og aflæring

Den moderne verden forandrer sig med en hastighed, som gør det nødvendigt med en konstant aflæring (jf. Rosa, 2014). Vi kan ikke længere holde fast i de samme færdigheder og vaner hele livet, og derfor må vi hele tiden være i stand til at glemme, give slip og fortabe.

For så vidt kan princippet om livslang læring altså siges at være forbundet med et behov for en livslang aflæring. Eller sagt på en anden måde, må idéen om livslang læring nødvendigvis indebære en idé om livslang aflæring.

Cathy Davidson (2012) påpeger netop, at evnen til at lære er snævert knyttet til evne til at aflære og evnen til at genlære. Hun mener, at det senmoderne samfund stiller mennesket over for en verden, der er i forandring i en grad, så mennesket er nødt til hele tiden at aflære. Eller sagt på en anden måde, må vi være i stand til at aflære, efter som verden hele tiden ændrer sig. Den viden og de færdigheder, som var relevante i fortiden kan ikke betragtes som relevante i fremtiden, og af samme grund må vi aflære det vi havde og genlære noget nyt.

Vi finder en mere psykoanalytisk forståelse af livslang aflæring hos Trevor Pateman (2015):

An unlearning theory is concerned with the ways in which a person or subject, S, who at a point in time does know how to do something x or that something p is the case gets to a state at a later time when they do not know how to x or that p is the case. So S moves, for example, from knowing how to speak a first or second language to not knowing how to do so or moves from knowing the Kings and Queens of England to not knowing that thing (Pateman, 2015)

Aflæringen indebærer altså en bevægelse fra viden til ikke-viden. Pateman påpeger netop, at glemslen har en central rolle for vores evne til at leve livet. Læring og aflæring hænger med andre ord snævert sammen. For at vi kan lære noget nyt, må vi allerførst aflære det, som vi troede, at vi vidste. Vi må altså give slip på viden og færdigheder, der har haft en funktion for os og tjent et formål.

Pædagogisk livskunst som livslang aflæring

Men hvordan kan vi forstå dette i et filosofisk perspektiv som en form for pædagogisk livskunst?

Den moderne pædagogik har netop overset nødvendigheden af glemslen og afvænningen. Det første antages at komme af sig selv med alderen, og det andet er mest genstand for misbrugsbehandling. Der er imidlertid grund til at holde fast ved idéen om livslang aflæring på en anden måde. Ikke alene indgår fænomenet med nødvendighed i den livslange læring. Der er også behov for en anden betoning af den livslange aflæring.

Livskunsten sætter fokus på kunsten at leve det gode liv. Sådan har en del af filosofien været praktiseret siden antikken. Det gælder både i Vesten og Østen. Her har det været en grundlæggende indsigt, at visdommen opnås gennem en form for aflæring. Hvor viden og færdigheder altså opnås gennem læring, er visdommen noget, der kommer gennem en anden aflæring. Det bedste eksempel er den græske filosofi Sokrates. Han blev kendt for at sige, at han intet vidste, og at han derfor var den viseste af alle. Hvordan

skal det forstås? Jo Sokrates havde jo netop aflært al den læring, al den viden og alle de overbevisninger, som han havde indoptaget udefra. Derigennem havde han frigjort sig fra sine illusioner og bevæget sig hen imod en form for dybere indsigt.

På samme måde har vi behov for at frigøre os fra vores illusioner og falske forestillinger. Den frigørelse forudsætter imidlertid, at vi først har lært disse illusioner og falske forestillinger. Det er netop igennem aflæringen, at vi får indsigt i, hvad der er indbildninger og bedrag og dermed kan løsrive os. Hvis vi ikke havde lært det forkerte første, kunne vi ikke opnå denne indsigt. Denne aflæring bliver nødt til at være livslang – dels fordi den i sidste ende handler om vores bevægelse mod døden, og dels fordi, vi med Kierkegaards ord må gentage livet. Vi må blive ved med at sige ja til livet, og det kan vi jo med Nietzsches (1996) indsigt kun, hvis vi er i stand til at glemme. Vi må glemme vores skuffelser og nederlag osv.

Referencer

Arendt, H. (1978). *The Life of the Mind*. London: Harvest Book

Arendt, H. (2005). *Menneskets vilkår*. København: Gyldendal

Arendt H. (2015). *Eichmann i Jerusalem*. København: Gyldendal

Arendt, H. (2017). *The Origins of Totalitarianism*. London: Penguin

Davidson, Cathy (2012). *Now You See It: How Technology and Brain Science Will Transform Schools and Business for the 21st Century*. London: Penguin

Frankl, V. (1993). *Psykologi og eksistens*. København: Gyldendal

Jung, C. G. (2009). *Modern Man in Search of a Soul*. London: Routledge

Kierkegaard, Søren (1997-2012). *Kierkegaards Samlede Skrifter*. København: GAD

Knott, Marie Luise (2015). *Unlearning with Hannah Arendt*. London: Granta Books

Nietzsche, Friedrich (1996). *Historiens nytte*. København: Gyldendal

Nietzsche, Friedrich (1997). *Den muntre videnskab*. København: Det lille Forlag

Nussbaum, M. (2011). *Not for Profit*. Chicago: Chicago University Press

Pateman, Trevor (2001). Lifelong Unlearning. In D.Barford (ed.). *The Ship of Thought. Essays on Psychoanalysis and Learning*, pp. 212-223, London: Karnac Books

Platon (2009-15). *Samlede værker, Bind I-VI*. København: Gyldendal

Pedersen, O. K. (2011). *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels Forlag

Rosa, H. (2014). *Fremmedgørelse og acceleration*. København: Hans Reitzels Forlag

Seneca, Lucius Anneus (2015). *Hardship & Happiness*. Chicago: Chicago University Press

Sørensen, Anders Dræby (2015). *Marie Luise Knott: Unlearning with Hannah Arendt*. *Studier i Pædagogisk Filosofi*, Vol. 4, Nr. 2, 2015, s. 104-105

Slutnoter

ⁱ Dele af afsnittet om Arendt er baseret på en ombehandlede udgave af en anmeldelse af Marie Luise Knott: *Unlearning with Hannah Arendt* bragt i tidsskriftet *Studier i Pædagogisk Filosofi*, Vol. 4, Nr. 2, s. 104-105, se Sørensen (2015)